

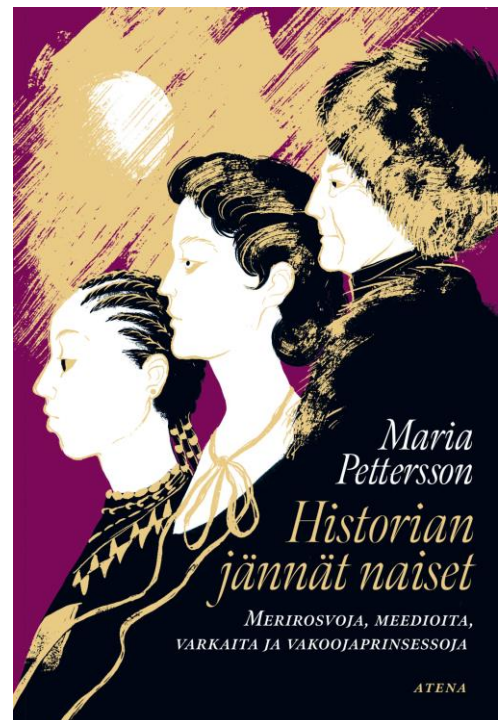
KIRJA-ARVOSTELU

Karoliina Sjö

Pitääkö historian olla jännää, jotta se kiinnostaa – ja minkä kustannuksella?

Maria Pettersson, *Historian jännät naiset. Merirosvoja, meedioita, varkaita ja vakoojaprinsessoja*. Atena. Helsinki 2020. 502 s.

Viime aikoina hurjaan suosioon kiihtynyt toimittaja Maria Petterssonin projekti *Historian jännät naiset* herättää monenlaisia ajatuksia. Sosiaalisesta mediasta lähtenyt ja lopulta joukkorahoituksen avulla kirjaksi (2020), sittemmin myös podcastiksi, muodostunut projekti nostaa esiin erilaisia aiemmin historian varjoon ja unohduksiin jääneitä naisia ja heidän tarinoitaan. Kirja noudattelee perinteisen kollektiivisen elämäkerran kaavaa ja sisältää lukuisia pienoiselämäkertoja, jotka on jaoteltu teemoittain seitsemään eri kategoriaan, joita ovat: tiedenaiset, hallitsijat, taiteilijat ja urheilijat, aktivistit ja toisinajattelijat, rikolliset ja virkavalta, sotilaat ja vakoojat sekä tutkimusmatkailijat ja seikkailijattaret. Kollektiivisten elämäkertojen historia on lähes yhtä pitkä kuin yksilöelämäkertojenkin ja se ulottuu vähintään antiikin aikaan. Modernin elämäkerran muoto alkoi puolestaan syntyä 1600- ja 1700-lukujen taitteessa, ja jo silloin alkoi ilmestyä myös joitakin pelkästään naisille omistettuja kollektiivisiä biografioita. Sittemmin naisia ja heidän historiaansa on käsitelty esimerkiksi erilaisissa tiede- ja tietokirjoissa yhä runsaammin. Vaikka tiede- ja tietokirjat eroavat genreinä toisistaan, saattavat niiden väliset suhteet ja rajamaastot olla monesti myös häilyviä. *Historian jännät naiset* -teos on tarkoitettu kustantajan mukaan populaariksi tietokirjaksi, ja siitä puuttuvatkin selkeät ja systemaattiset viite- ja lähdetiedot. Yleisen hyvän käytännön mukaisesti tietokirjoihin kuuluu kuitenkin myös lähdeluettelo, joten sen puuttuminen tekee teoksen genrejaottelusta ja teoksessa esiintyvien tietojen todenperäisyyden arvioimisesta ongelmallisia.

Naisia kautta aikojen

Historian jännät naiset -teos sisältää esimerkkejä ja tarinoita naisista, jotka ovat eläneet ja vaikuttaneet eri aikoina ympäri maailmaa. Pettersson kirjoittaa vetävästi ja sujuvasti, ja hänen tyylinsä pitää lukijan pääsääntöisesti otteessaan henkilöistä ja heidän elämäntarinoistaan toiseen, läpi satojen sivujen ja tuhansien vuosien. Kirja on myös esineenä puhutteleva, ja siinä käytetyt kuvat ovat kiinnostavia. Kirjassa esiin pääsevät muun muassa Filainis (s. n. 200 eaa.), suosituksen lesboseksioppaan kirjoittaja ja antiikin Kreikan yläluokan seksityöläinen, Fatima al-Fihri (s. n. 800), maailman ensimmäisen yhä toimivan yliopiston perustaja, Nur Jahan (s. 1577), Intian suurmogulivaltakunnan kuningatar, Marie-Anne Paulze Lavoisier (s. 1758), modernin kemian äiti, Zheng Shi (s. 1775), kiinalainen merirosvoikapteeni, Manuela Sáenz (s. 1797), Etelä-Amerikan vallankumoussankari, Truganini (s. n. 1812), maailman luultavasti viimeinen Tasmanian alkuperäisasukas, Naziq al-Abid (s. 1898), Syyrian armeijan ensimmäinen naiskenraali, Asmahan (s. n. 1912), yksi arabimaailman kuuluisimpia laulajattaria, Jackie Mitchell (s. 1913), baseball-syöttäjämestari ja Griselda Blanco (s. 1943), kolumbialainen huumebaronitar sekä monta muuta henkilöä ja historian jännää naista. Sosiaalisessa mediassa, kuten esimerkiksi teoksen nimeä kantavassa Facebook-ryhmässä, teos on ikään kuin jatkanut kasvamistaan, kun lukijat ihmiset ovat lisänneet sinne mielenkiintoisia tarinoita mitä erilaisimmista naisista.

Aihe on tärkeä, ja projekti asettuikin osaksi naisten ja muiden historian marginaaliin jääneiden esiin nostamisen traditiota niin historian tutkimuksen kuin populaarikulttuurin kentillä. Se jatkaa myös eräänlaista trendiä, jonka parissa on julkaistu tyttöjen ja naisten tarinoista kertovia populaareja teoksia kuten *Good Night Stories for Rebel Girls* (2016), *Sankaritarinoita tytöille (ja kaikille muille) – Kertomuksia rohkeista naisista Minna Canthista Almaan* (2018) ja *Naiset, joita ajattelen öisin* (2018). Perinteisesti yksilöiden historian ääni on kuulunut pitkään ”suurmiehille”, sittemmin myös ”suurnaisille”. Painopiste suurhenkilöiden historian tutkimuksesta kuitenkin muuttui 1900-luvun mittaan ja etenkin toisen maailmansodan jälkeen kohti tavallisten ihmisten historian tutkimista. Historian naisia ja tyttöjä on tuotu esiin tutkimuksessa viimeistään 1960-luvulta lähtien yhä runsaammin ja monimuotoisemmin, ja oikeastaan koko 2000-luvun alun elämäkertatutkimuksen metodologiaa on kehitetty erityisesti juuri naisia koskevan tutkimuksen parissa, vaikka työtä riittää toki edelleen.

Kenelle historia kuuluu?

On selvää, että historia ei ole kuulunut vain miehille (saati pelkästään ihmisille tai inhimillisille toimijoille), vaan monia merkittäviä tekoja ovat tehneet – ja tekevät – myös naiset, samoin kuin sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt, ympäri maailmaa. Historia on monimuotoista, ja sitä on syytä tuoda esiin, jatkuvasti. Toisaalta on tärkeää kysyä ja pohtia, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että toisten äänet, tarinat ja tarinat tulevat kerrotuiksi ja kenen toimesta. Millaiset ovat ne tekijät, joiden avulla aiemmin vaietetut tai unohduksiin jääneet henkilöt tulevat suuren yleisön tietoisuuteen ja saavat aikaan laajan suosion? Täytyykö näiden henkilöiden ja heidän tarinoidensa olla jänniä, vai kiinnostavatko myös ihan tavalliset, ehkä monella tapaa tylsät, ihan arkipäiväisetkin elämät ja kohtalot? Kuinka suuri vaikutus on tarinankertojan omalla persoonalla, tyylillä, jolla hän kirjoittaa tai muulla tavoin kertoo tarinoita eteenpäin?

Nämä kaikki kysymykset ovat relevantteja myös *Historian jännät naiset* -teoksen ja koko projektin kohdalla. Kirjan esipuheessa Pettersson kirjoittaa, kuinka naiset valikoituivat kirjaan siten, että heidän piti ensinnäkin olla jänniä. Toisekseen heidän tuli olla kuolleita, ja kolmannen kriteerin mukaisesti suomalaiset

naiset jäivät teoksen ulkopuolelle. Petterssonin mukaan suomalaisista tarinoista olisi ollut mahdotonta valita vain yksi tai kaksi – niiden aika voi tulla kuulemma myöhemmin. Kaikkiaan tarinoita historian jännistä naisista on teoksessa yli 100 kappaletta. Suurimman osan kohdalla joudun ihmettelemään, miksi en tästäkään henkilöstä ole aiemmin tiennyt yhtään mitään.

Syyt sille, miksi naisten historia on jäänyt aiemmin usein pois tai marginaaliin, ovat moninaiset ja liittyvät vahvasti esimerkiksi naisten yhteiskunnalliseen, kulttuuriseen, sosiaaliseen ja poliittiseen asemaan historian eri vaiheissa. Tähän liittyvät toki kysymykset myös siitä, miten sukupuolta ja siihen liittyviä odotuksia ja rooleja missäkin ajassa ja paikassa on ymmärretty ja määritelty – kaikkiaan kyse on ollut moninaisista ilmiöistä läpi historian. Vaikka naisten historiasta ja elämästä kirjoitetaan nykyään yhä enemmän ja mitä erilaisimmin tavoin, ovat esimerkiksi kirjakauppojen valikoimissa edelleen suurimmaksi osaksi esillä miesten (oma)elämäkerrat. Keskustelua aiheesta on käyty viime vuosina vilkkaasti, ja todellista, tarvittavaa muutosta on toivottavasti pian luvassa. Yksi iso kysymys on myös tutkimuksen ja populaarin kentän välinen vuorovaikutus sekä se, miten tutkittua tietoa tietokirjallisuudessa tai fiktiossa käytetään ja miten siihen viitataan.

Tutkitun tiedon alkuperä ja lähteiden merkitys

Kirjaa ja monia hengästyttäviä tarinoita lukiessa herää kysymys, mistä Petterssonin keräämät tiedot ja tarinat ovat peräisin. Esipuheessa Pettersson tuo esiin, kuinka hän on jo lapsesta asti ollut kiinnostunut historiasta mutta pettyi siihen, kuinka historiankirjoitusta ja kuvaa maailmasta hallitsivat pelkät miehet. Aikuisena hän alkoi kirjata muistiin erilaisia historian naisia ja tarinoita heistä. Eräässä vaiheessa Pettersson alkoi julkaista keräämiään tarinoita sosiaalisessa mediassa. Pian kävi ilmi, että tarinoille oli suuri. Monet toivoivat aiheesta kirjaa, ja lopulta Suomen historian toiseksi suurin joukkorahoitus mahdollisti kirjan ilmestymisen. Hieman myöhemmin esipuheessa Pettersson toteaa, kuinka ”[n]aisten historian tutkiminen ei usein ole helppoa edes historioitsijalle, saati sitten kaltaiselleni populaaria historiaa kirjoittavalle historianörtti-toimittajalle” (s. 10). Hän jatkaa kertomalla, kuinka lähteitä oli vähänlaisesti ja mitä erilaisimmilla kielillä. Seuraavaksi hän esittää kiitokset ”kaikille tutkijoille ja muille asiantuntijoille, jotka ovat auttaneet etsintäoperaatioissa ja kirjoitustyössä” (s. 10).

Tähän loppuvat tiedot siitä, mistä ja keiltä tiedot ovat peräisin (toisinaan tekstin sisällä viitataan löyhästi esimerkiksi päiväkirjoihin, kirjeisiin ja (oma)elämäkertoihin). Vaikka Pettersson kannustaa lukijoita perehtymään kirjan naisiin myös laajemmin, ei kirjasta löydy minkäänlaisia systemaattisia lähde- tai viitetietoja, kuvia lukuun ottamatta, joten luotettavaa lisälukemista ei ole välttämättä helppo löytää. Kirjasta ei löydy myöskään listaa tutkijoista ja asiantuntijoista, jotka ovat kirjan tekemisessä auttaneet. Kirjan lopussa on lyhyehkö listaus ”[h]istorian kiinnostavista naisista suomeksi” (s. 501), mutta sitä ei kerrota, onko kyseisiä teoksia käytetty myös tässä teoksessa lähteinä. Näin ollen, paradoksaalista kyllä, esimerkiksi historian tutkijat ja heidän tekemänsä työ jäävät kirjassa näkymättömiksi. Lähteiden ja naisista kertovien tarinoiden todenperäisyyttä on myös mahdotonta arvioida lähdetietojenteiden puutteen vuoksi. Kuten Elina Nikulainen Tulva-lehden (2–3/2020) kirja-arviossa perustellusti kysyy: ”Kun Historian jännät naiset ei ole tietokirja, satukirja lapsille tai autofiktiivinen reflektio tekijän suhteesta historian naisiin, mikä se on?” (s. 53). Epäselväksi jää, kuinka paljon teoksen tarinoissa on Petterssonin omaa dramatisointia ja kuinka suuri osa tarinoista on historiallisesti todennettavissa.

Nämä kysymykset ovat erittäin tärkeitä esimerkiksi tiedon tuottamisen ja arvioimisen sekä tutkimusetiikan näkökulmista. Kuten tutkimuksessa on jo pitkään tuotu esiin, eivät tarinat, joita kerromme itsestämme ja toisista synny tyhjiössä, vaan niihin vaikuttavat esimerkiksi erilaiset kirjalliset

instituutiot ja muut kommunikaation tuottamisen tavat ja välineet, joten toisinaan elämän ja fiktion väliset rajat saattavat hämärtyä ja limittyä. Tutkimuksessa kuitenkin tarkastellaan jatkuvasti esimerkiksi niitä mekanismeja ja kulttuurisesti välittyneitä merkityksenannon tapoja, joiden avulla tätä rajanvetoa voidaan arvioida. Lisäksi keskustelua käydään jatkuvasti siitä, miten mihinkin lähteisiin tulisi suhtautua ja millaisin tavoin niitä tulisi lähestyä sekä esimerkiksi historiantutkimuksen lähteenä käyttää. Tärkeää on tarkastella, millaisista elementeistä esimerkiksi historialliset tapahtumat, kertomukset ja tarinat syntyvät ja miten ne toimivat suhteessa ympäröivään todellisuuteen. Lähdekritiikki on erittäin tärkeässä osassa historiallisia aineistoja luettaessa ja niiden luotettavuutta arvioitaessa.

Kohti avoimempaa ja eettisempää tiedon tuottamista

Tarinat ja kertomukset ovat olleet läpi ihmiskunnan historian tärkeitä ja ovat edelleen. Siitäkin kertoo jo tämänkin teoksen suuri suosio (teos oli viime vuoden toiseksi myydyin kotimainen tietokirja) ja laajemminkin vallitseva kertomusbuumi, johon on toki osattava suhtautua myös kriittisesti. Oleellista onkin tarkastella muun muassa sitä, miten kertomuksia käytetään, kuten esimerkiksi kertomuksia ja niiden etiikkaa ja riskejä tutkinut kirjallisuuden professori Hanna Meretoja toteaa. Varsinkin aikakaudella, jolloin esimerkiksi erilaiset tahattomasti tai tahallisesti vääristellyt ja virheelliset tiedot leviävät ympäri maailmaa etenkin internetin välityksellä ja aiheuttavat muun muassa polarisaatiota suhteessa tutkittuun tietoon, on tärkeää voida arvioida kertomusten ja lähteiden luotettavuutta. Tämä ei tietenkään onnistu, mikäli lähdetiedot puuttuvat. Viite- ja lähdetietojen puuttuminen hävittää näkyvistä myös tiedon rakentumisen; mahdollisesti vuosikymmeniä tehty tieteellinen tutkimustyö jää näkymättömäksi. Tämä ei ole eettisesti kovin kestävä. Tärkeää onkin, että myös kustantajat kantavat vastuuta tietokirjallisuuden etiikasta ja edistävät eettistä tiedon tuottamista.

On hienoa, että tarinoita aiemmin unohdetuista ja vaietuista henkilöistä kerrotaan, ja Pettersson on tehnyt kirjassaan suuren ja tärkeän työn, se on selvää. Hienoa on myös se, että nuo tarinat kiinnostavat ja tavoittavat suuret yleisöt. Mutta samalla on eettisesti tärkeää pyrkiä kohti kriittisempää ja avoimempaa tiedontuotannon metodia, myös populaarimmissa tietokirjoissa ja muissa julkaisuissa: Yyksinkertaistettuna tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että tuodaan läpinäkyvästi esiin, mistä tieto on peräisin ja kuka tiedon on tuottanut eli keille kuuluu kiitos aiemmin tehdystä työstä – työstä, joka on esimerkiksi tutkijoiden kohdalla tarkoittanut usein monien vuosien systemaattista työtä monenlaisten aineistojen ja kysymysten parissa. Tämän avoimuuden periaatteen ovat ansainneet kaikki, niin tekijät kuin ne kohteet, joista kerrotaan.

Lähteet ja kirjallisuutta:

Caine, Barbara: *Biography and history*. Red Globe Press, London 2019 (2010).

Hakosalo, Heini, Jalagin, Seija, Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.): *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. SKS, Helsinki 2014.

Halldórsdóttir, Erla Hulda, Kinnunen, Tiina, Leskelä-Kärki, Maarit & Possing, Birgitte (eds.): *Biography, Gender and History: Nordic Perspectives*. k&h, Turku 2016.

Leskelä-Kärki, Maarit: *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. Avain, Helsinki 2017.

Meretoja, Hanna: *The Ethics of Storytelling. Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford University Press, New York 2018.

Nikulainen, Elina: ”Petterssonin jännät naiset.” Kirja-arvio *Historian jännät naiset* -teoksesta. *Tulva* 2–3/2020, 53.

Turun yliopiston kulttuurihistorian Sukupuoli, tekstuaalisuus ja kirjoittaminen -tutkimusryhmä.